

Lapse õigused

Kristi Paron

õiguskantsleri nõunik

Tallinna lasteaedade õppealajuhatajate infopäev
19.02.2016

Lapse õiguste eripära ja kaitsevajadus

Miks eristada lapse õigusi üldistest inimõigustest?

Arengu element – lastele peab olema tagatud võimalus areneda vastavalt oma potentsiaalile ning osaleda vastavalt oma vanusele ja küpsusele ühiskonnaelus ja õigus kasvada hoolivaks ja vastutustundlikuks kodanikuks

Lapse kaitsevajadus – selleks, et laps saaks elada õnnelikku ja täisväärtuslikku lapsepõlve peab lisaks üldistele inimõigustele kehtestama täiendavaid nõudeid, mis arvestaksid lapse vajadusi; s.h tagama kaitse täiskasvanute eest

Rahvusvahelised lepped

- 1924 Genfi deklaratsioon (Save the Children)
- 1959 ÜRO lapse õiguste deklaratsioon
- 1989 ÜRO lapse õiguste konventsioon (LÕK)
(Eesti ühines konventsiooniga 1991. aastal)

Konventsiooni üldpõhimõtted

- **Diskrimineerimise keeld (artikkel 2)** – konventsioon kohaldub kõigile lastele olenemata rassist, usutunnistusest, soost, sotsiaalsest päritolust või võimekusest. Samuti olenemata sellest, mida laps mõtleb või ütleb, ning olenemata peretüübist
- **Lapse parimate huvide esikohale seadmine (artikkel 3)** – see on keskseks printsiibiks kõikide last puudutavate otsuste tegemisel. Kõigi last puudutavate otsuste tegemisel tuleb arvestada kuidas otsus last mõjutab
- **Lapse õigus elule, ellujäämisele ja arengule (artikkel 6)** – riigi kohustus
- **Lapse arvamusega arvestamine (artikkel 12)** – laiemalt seondub kaasamisega

Lapse parimate huvide põhimõte

- LÕK artikli 3 lõige 1 sätestab: „Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandeasutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid“
- Parimate huvide esikohale seadmise põhimõte on kolmetasandiline:
 - **materiaalõiguslik tasand:** hõlmab lapse õigust sellele, et tema parimaid huvisid hinnataks ja need esikohale seataks; samuti garantiid, et seda õigust rakendatakse last või lapsi puudutavate otsuste tegemisel. Artikli 3 lõige 1 loob osalisriikidele riigisisese kohustuse, on vahetult kohaldatav ja sellele saab kohtus tugineda
 - **õiguse tõlgendamise aluspõhimõte:** kui õigusnormi võib tõlgendada mitmeti, tuleb valida tõlgendus, mis teenib kõige paremini lapse parimaid huve
 - **menetlusreegel:** konkreetset last, kindlat lastegruppi või lapsi üldiselt puudutava otsuse otsustusmenetlus peab sisaldama hinnangut selle otsuse võimaliku mõju (positiivse või negatiivse) kohta asjasse puutuvale lapsele või lastele. Otsuses tuleb selgitada, mida on käsitatud lapse parimates huvides olevana, mis kriteeriumitel otsus põhineb ja kuidas on lapse huve kaalutud teiste asjaolude suhtes

Parimate huvide hindamine

Esmalt tuleb iga juhtumi omapära ja tegelikkust arvestavas kontekstis välja tuua elemendid, mis on parimate huvide hindamisel asjakohased, ja anda neile konkreetne sisu. Komitee rõhutab, et asjaolud, mida hinnata, on iga lapse ja lastegrupi puhul unikaalsed. Komitee ei nimeta ammendavat elementide loetelu, kuid toob oma selgituses siiski välja elemendid, mida tema hinnangul tuleb lapse parimate huvide hindamisel ja kindlaksmääramisel arvesse võtta (CRC General Comment No. 14, p 52–79):

- lapse arvamus
- lapse identiteet
- perekondliku keskkonna säilitamine ja sidemete hoidmine
- lapse eest hoolitsemine, tema kaitse ja turvalisus
- haavatavas olukorras olek
- lapse õigus tervisele
- lapse õigus haridusele

Parimate huvide hindamine

- Lapse parimate huvide hindamine kujutab endast seega kõigi last või lastegruppi puudutavate elementide kirjeldamist ja tasakaalustamist
- Hindavad otsustaja ja tema soovitatavalt multidistsiplinaarne meeskond
- Lapse osalemine hindamises on kohustuslik (lapse arvamuse ärakuulamine)

Lapse arvamusega arvestamine

- Lapse parimate huvide hindamisel peab austama lapse õigust väljendada vabalt oma arvamust ja olla selle õiguse realiseerimiseks ära kuulatud (LÕK artikkel 12)
- LÕK artiklis 12 sätestatud lapse õigus olla ära kuulatud on eraldi õigus ja üks LÕK neljast põhiprintsiibist. Samal ajal on lapse õigus olla ära kuulatud ka lahutamatu osa lapse parimate huvide hindamisest
- Artikli 3 lõiget 1 ei saa korrektset rakendada, kui artikli 12 nõuded ei ole täidetud

Lapse arvamusega arvestamine II

- Lapse arvamusel tuleb anda tema parimate huvide hindamisel kohane kaal, hinnates tema vaateid tema vanuse ja küpsuse järgi (lapse arenevate võimete kontseptsioon). Eri uuringud ja paljude riikide praktika näitavad, et laps on võimeline ennast väljendama juba väga varases eas. Mõnedes küsimustes isegi enne kõnevõime omandamist. Üldjuhul peaks eeldus olema, et laps on võimeline oma arvamust avaldama, ning tõendada tuleks vastupidist
- Arenevate võimete kontseptsioon näeb lapse küpsemisprotsessi kui pidevat uute teadmiste, oskuste, kogemuste ja arusaamade omandamist. Mida vanem ja küpsem on laps, seda suurem kaal tuleb anda tema arvamusel
- Lapse arvamusel arvestamise kohustus ei tähenda, et lapse parimate huvide kindlaksmääramisel tulekski lähtuda ainult sellest, mida laps ise soovib. Kogu vastutuse oma elu puudutavate otsuste eest täiskasvanutel lastele endile lükkamine ei ole LÕK-i eesmärgiks. Artiklis 12 sätestatu eesmärk on lapsega konsulteerimine ja tema osaluse järkjärguline suurendamine tema elu puudutavate otsuste tegemisel

Lapse parimate huvide hindamine ja lapse arvamus lastekaitseseaduses (LKS)

- LKS § 21 lg 1 - kõigi last mõjutavate otsuste vastuvõtmisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest
- LKS § 21 lg 2 järgi tuleb lapse huvide väljaselgitamiseks:
 - selgitada välja kõik asjassepuutuvad lapse olukorra ja isikuga seonduvad asjaolud ning muu informatsioon, mis on vajalik, et hinnata otsuse mõju lapse õigustele ja heaolule;
 - selgitada lapsele kavandatava otsuse sisu ja põhjuseid, kuulata laps ära tema vanust ja arengutaset arvestades sobival viisil ning võtta lähtuvalt lapse vanusest ja arengutasemest tema arvamus arvesse ühe asjaoluna huvide väljaselgitamisel;
 - kõiki asjassepuutuvaid asjaolusid kogumis hinnates kujundada põhjendatud seisukoht lapse huvide kohta seoses kavandatava otsusega.

Huvide tasakaalustamine

- Lapse parimate huvide esikohale seadmine tähendab, et lapse parimaid huve ei või käsitleda teiste asjaoludega samal tasemel
- See ei tähenda, et lapse parimad huvid on lapsi puudutavates ettevõtmistes ainus tähtsust omav asjaolu. Olukordades, kus ettevõtmine omab mõju ka teiste isikute huvidele või avalikele huvidele, tuleb arvestada ka neid huve
- Huvide konflikt võib esineda näiteks ühe lapse ja teiste laste huvide vahel; lapse ja ühe või mõlema vanema huvide vahel; lapse ja ühiskonna huvide vahel (nt majanduslikku laadi huvid) jne
- Mõned huvide konflikti lahendamisel abiks olevad põhimõtted:
 - haavatavamas olukorras olevate laste toetamine (Komitee)
 - kas on oht lapse elule või tervisele?
 - vanematel pole õigust sellistele meetmetele, mis kahjustaksid lapse tervist ja arengut (EIK)
 - sunnimeetmed lapse suhtes ei ole suhtluskorra asjades soovitatavad (EIK)
 - eelistada tuleks selliseid lahendusi, kus teiste huvidega arvestamisel saavad lapse või laste huvid kõige vähem kahjustada

Vanemate hooldusõigus Perekonnaseadus (PKS)

- PKS § 116 lg 2 sätestab vanema hooldusõiguse. Vanemal on kohustus ja õigus hoolitseda oma alaealise lapse eest
- Vanema hooldusõigus hõlmab endas kolme komponenti
 - õigust hoolitseda lapse isiku eest (isikuhoidus),
 - õigust hoolitseda lapse vara eest (varahoidus) ning
 - õigust otsustada lapsega seotud asju (otsustusõigus)
- Hooldusõigust saab piirata või seda ära võtta üksnes kohus. Samuti saab kohus anda otsustusõiguse teatud küsimustes ühele vanemale
- Üldreegel - vanematel on oma laste suhtes võrdsed õigused ja kohustused
- Hooldusõiguslik vanem on lapse seaduslik esindaja. Ühist hooldusõigust omavatel vanematel on ühine esindusõigus. Kui vanem esindab last iseseisvalt, eeldatakse teise vanema nõusolekut

Lahus elavate vanemate otsustusõigus

- PKS § 145 – kui ühist hooldusõigust omavad vanemad elavad lahus, otsustavad nad lapsega seotud olulisi asju ühiselt
- Lapsega kooselaval hooldusõiguslikul vanemal on õigus otsustada lapse igapäevaelu (tavahooldamise) asju ainuisikuliselt. Igapäevaelu asjade otsustamisena tuleb üldjuhul mõista sellise tavaotsuse tegemist, mis esineb sageli ja mis lapse arengut püsivalt ei mõjuta
- Kui laps viibib, nt nädalavahetusel, teise vanema juures (kas kohtulahendi alusel või lapsega kooselava vanema nõusolekul), otsustab lapse tavahooldamise asju see vanem

Hooldusõiguse piiramine (PKS § 134)

- Lapse heaolu ohustamine:
 - kehaline heaolu
 - vaimne heaolu
 - hingeline heaolu
 - vara ohustamine
- Lapse heaolu ohustab:
 - vanema hooldusõiguse kuritarvitamine
 - lapse hooletussejätmine
 - vanemate suutmatuse täita oma kohustusi
 - kolmanda isiku käitumine
 - vanemad ise ei soovi või ei ole võimelised ohtu ära hoidma
- Kohus rakendab ohu ärahoidmiseks vajalikke abinõusid (mitteammendav loetelu):
 - hooldusõigusest tulenevate otsuste tegemine
 - vanemale hoiatuse või ettekirjutuse tegemine
 - vanemale keelu kehtestamine
 - vanema kohustamine kohtu poolt määratud asutuse hooldusjuhiste järgimiseks (nt asenduskodu)
 - lapse eraldamine perest
 - hooldusõiguse piiramine või äravõtmine

Õpetajate nõustav roll

Koolieelse lasteasutuse seaduse § 22

- Pedagoogid loovad tingimused laste kasvamiseks ja arenemiseks vastastikusel lugupidamisel ning üksteisemõistmisel laste ja nende vanematega, samuti hoolitsevad laste elu ja tervise eest lasteasutuses
- Pedagoogid on kohustatud nõustama lasteasutuses käivate laste vanemaid ja teeninduspiirkonnas elavate lasteasutuses mittekäivate laste vanemaid nende soovil õppe- ja kasvatusküsimustes
- Seega, kuigi vanematel on esmane vastutus laste heaolu tagamisel ja neid puudutavate otsuste tegemisel, võib pedagoog vanemat nõustada ning teatud olukordades peab vanemat nõustama ning sekkuma (vt järgmine slaid)

Millal peab õpetaja sekkuma?

- Koolieelse lasteasutuse seaduse § 20 lg 3 järgi on lasteasutuse personal kohustatud andma teavet valla- või linnavalitsuse ametnikule, kelle pädevusesse kuuluvad sotsiaaltöö või lastekaitseküsimused, kui on selgunud, et lapse kodune kasvukeskkond on ebarahuldav või kui laps on kehalise, emotsionaalse või seksuaalse väärkohtlemise ohver.
- Lastekaitse seaduse § 27 lg 1 – kohustus abivajavast lapsest teatada on kõigil isikutel, kellel on olemas teave abivajavast lapsest. Abivajavast lapsest tuleb viivitamata teatada kohaliku omavalitsuse üksusele või lasteabitelefoni 116 111.
- Abivajav on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu

Suhtlusõigus, laps ja vanem (PKS § 143)

- Lapsel on **õigus** isiklikult suhelda mõlema vanemaga. Mõlemal vanemal on **kohustus ja õigus** suhelda lapsega isiklikult
- Suhtlusõigust piirab kohus
- Suhtlusõiguse piiramise aluseks on see, et suhtlemine ei ole lapse huvides
- Hooldusõiguse piiramine või hooldusõiguse täielik äravõtmine ei mõjuta kuidagi suhtlusõigust
- Kui laps on perest eraldatud, tuleb eraldi põhjendada ning ära näidata, miks ka vanemaga suhtlemine lapse huvisid kahjustaks

Suhtlusõigus, laps ja kolmas isik

- PKS ei sätesta kolmandate isikute suhtlusõigust lapse suhtes (vanavanemad, onud, tädid jm). LÕK artiklist 8 tuleneb lapse õigus identiteedile. Vana lastekaitse seaduse § 28 sätestas lapse õiguse säilitada suhted lähedaste sugulastega. Kehtiva lastekaitse seaduse § 34 lg 2 kohustab andma teavet päritolu kohta ja toetama lapse ja tema perekonna vahelisi suhteid.
- PKS § 126 lg 2 – isikuhooldusõigus hõlmab ka õigust määrata need kolmandad isikud, kellega laps võib suhelda. Vanema otsus on siduv kolmanda isiku suhtes, kellel vanem on keelanud lapsega suhelda
- PKS § 143 lg 4 - kohus võib lapse huvides lubada kolmandal isikul lapsega suhelda, keelata tal lapsega suhtlemise või seda piirata
- Kohus võib §-s 143 sätestatud meetmeid rakendada ka omal algatusel

Tänan!

www.oiguskantsler.ee

www.lasteombudsman.ee

